

*Dr Srđan Šarkić, redovni profesor
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

PRAVNE I POLITIČKE IDEJE AMBROZIJA IZ MILANA

Sažetak: *Ambrozije iz Milana je jedan od najznačajnijih i najvećih pisaca na Zapadu iz vremena rane crkvene istorije. Iako je živio i delao na prostoru Zapadnog rimskog carstva, njegovi spisi predstavljaju duhovnu sintezu Istoka i Zapada. Kao nekadašnji rimski činovnik poznao je dobro rimsko pravo, a znajući grčki, bio je upućen i u helensku književnost. Mada su njegovi spisi pre svega teološkog karaktera u njima se mogu pronaći zanimljive ideje o odnosu cara prema zakonu i prema crkvi.*

Cljučne reči: *Ambrozije iz Milana, Teodosije, Valentinijan, Gracijan, crkva, zakon, car, monarhija, vera, pagani.*

Ambrozije iz Milana je svakako jedan od najznačajnijih teologa iz vremena rane istorije hrišćanske crkve. Iako je živio i delao na prostoru Zapadnog rimskog carstva, njegovi spisi predstavljaju duhovnu sintezu Istoka i Zapada, tako karakterističnu za ranovizantijsku (ili poznorimsku) epohu. Kao nekadašnji rimski činovnik poznao je dobro rimsko pravo, a znajući grčki, bio je upućen i u helensku književnost. Poznato nam je da je čitao Ksenofontovo *Kirovo vaspitanje* i Platonove spise *Država* i *Zakoni*. Posredstvom helenizovanog jevrejskog filozofa Filona, bio je upoznat i sa helenističkim pravnim i političkim teorijama. Ali, pre nego što pređemo na analizu najznačajnijih pravnih i političkih shvatanja Ambrozija iz Milana, da se najpre, u osnovnim crtama, upoznamo sa njegovom biografijom.

I

Ambrozije je rođen oko 340. godine naše ere¹ u istaknutoj hrišćanskoj porodici u Triru (Trier)², gde mu je otac vršio dužnost pretorijanskog prefekta Galije (*praefectus praetorio per Galiam*).³ Nakon prevremene smrti svoga oca, njegova pobožna majka ga je odvela u Rim, gde je stekao solidno književno i pravničko obrazovanje. Na protekciju Seksta Petronija Proba, pretorijanskog prefekta Galije (368–376), car Valentinijan I ga je 372. godine imenovao upravnikom (*praeses*) provincije Emilije i Ligurije, čiji je glavni grad bio Milano (*Mediolanum*). U to vreme, legitimni episkop Milana Dionisije, bio je prinuđen da napusti svoju episkopiju i ode u izgnanstvo, gde je i umro. Njegovo mesto nasilno je zauzeo arijanac⁴ Auksencije i tokom 20 godina ugnjetavao pravoverne. Auksencijeva smrt je koincidirala sa Ambrozijevim dolaskom na položaj upravnika provincije. Izbor novog episkopa pretio je da se pretvori u krvavi obračun zavađenih sekti. U svojstvu carskog činovnika Ambrozije se pojavio prilikom izbora kao posrednik i umirivač strasti. Na opšte iznenađenje, prisutni vernici su ga izvikali za episkopa, iako je Ambrozije bio tada običan katekumen.⁵ Najpre je odbijao izbor, ali na kraju nije uspeo da se suprot-

¹ Godina Ambrozijevog rođenja nije sigurna. Istraživači njegovog života su se nekad opredeljivali za 333/34, a nekad za 339/40. godinu naše ere.

² Trir je u današnjoj Nemačkoj, blizu granice sa Luksemburgom u pokrajini Rheinland-Pfalz. U rimsko doba daleko najvažniji nemački grad. Od vremena tetrahije jedna od carskih rezidencija, u kojoj je najpre boravio Konstancije Hlor, Konstantinov otac. U gradu su sačuvani brojni spomenici iz vremena rimske vladavine.

³ Za vlade cara Konstantina (306–337) izvršena je administrativna reforma, tako što je Carstvo podeljeno na četiri velike administrativno-teritorijalne jedinice, koje su se nazivale pretorske prefekture: Galija, Italija, Ilirik i Istok. Na njihovom čelu stajao je po jedan civilni dostojanstvenik sa titulom pretorijanski prefekt (*praefectus praetorio*), i jedan oficir sa titulom vojni zapovednik (*magister militum*). Pretorske prefekture su se delile na dijeceze (bilo ih je najpre 12, a zatim 14), a dijeceze na provincije (njihov broj se menjao, ali bilo ih je oko 120).

⁴ Arijanici su pripadnici jeretičke sekte, koji nose naziv prema svom rodonačelniku, aleksandrijskom prezviteru Ariju. Arijevo učenje je osporavalo božansku prirodu Sina, tvrdeći da Sin nije jedinosuštan Ocu. U periodu od 320. do 380. godine arijanici su u Rimskom carstvu imali veliki broj pristalica i dolazili u žestoke sukobe sa pravovernima (na Zapadu se oni nazivaju katolicima, a na Istoku pravoslavnima). I sami rimski carevi su se kolebali: neki su bili vatreni branioci arijanstva (iako je ono bilo osuđeno 325. godine na Prvom vaseljenskom saboru održanom u Nikeji), a neki pravoverni.

⁵ Katekumenat je ustanova prvobitne hrišćanske crkve, koja je imala za cilj da pripremi za krštenje one koji su to tražili i za koje se smatralo da su dostojni toga čina. Pred sam početak centralnog dela bogoslužjenja (same evharistije), sveštenik je otpuštao katekumene, jer joj oni tada još nisu smeli prisustvovati, izgovarajući formulu „Ite, missa est“ („Idite, gotovo je“). Tako je nastao latinski termin za proslavljanje evharistije (missa). Vi-

stavi. Za episkopa je rukopoložen 7. decembra 374. godine i odmah počeo duge i temeljne studije doktrine koju će kasnije propovedati. Svo svoje bogatstvo je razdelio sirotinji, a prodajući vaze iz svoje crkve i od tog novca otkupljujući zarobljenike, postao je vrlo popularan. Njegova elokvencija je privlačila mase, a među mnogobrojnim slušaocima našao se i Aurelije Avgustin, budući episkop Hipona⁶ i jedan od najvećih crkvenih mislilaca, čija je poslednja kolebanja o izboru poziva Ambrozije razbio.⁷ Njegove akcije su postale poznate i daleko izvan Milana. Kao branilac pravoslavne vere na Zapadu, prisustvovao je 381. godine saboru u Akvileji,⁸ na kome su bili svrgnuti arijanski episkopi Paladije (Palladius) i Sekundijan (Secundianus). Predsedavao je 381. ili 382. godine saboru episkopa vikarijata Italije, koji je osudio Apolinarijevo učenje.⁹ Na rim-

deti DŽ. Linč, *Istorija srednjovekovne crkve*, preveli s engleskog D. Živojinović i B. Tančić, Beograd 1999, str. 481 sq.

⁶ Hipon (*Hippo Regius*) je današnja Anaba (Annaba) u Alžiru. Za vreme francuske kolonijalne uprave Alžirom, grad se zvao Bon (Bône).

⁷ August. *Confessiones*, V,13; VI,3; VI,4; *De utilitate credenti* 8, *Patrologiae Cursus Completus, Series Latina* 32 (u daljem tekstu *PL*), ed. J. P. Migne, Paris 1844 – 1880, col. 717, 720, 721, 722.

⁸ Akvileja je grad u današnjoj Italiji (italijanski Aquileia) u pokrajini Friuli, 35 kilometara severozapadno od Trsta. Od kraja trećeg veka grad je sedište episkopa, koji se od 558. nazivao patrijarhom.

⁹ Apolinarije je sin istoimenog gramatičara iz Bejruta i sveštenika crkve u Laodikeji u Siriji. Kada je car Julijan Apostata 362. godine zabranio profesorima-hrišćanima da u svojim razredima čitaju i komentarišu grčke pesnike i filozofe, Apolinarije je zajedno sa svojim ocem, nastojao da novim knjigama zameni antička remek dela. Zajedno su sastavljali spise po uzoru na Evripida, Menandra, Pindara i druge, da bi omogućili da se i vernici upoznaju sa grčkom kulturom, a i da bi spasli hrišćanske škole. I otac i sin su u dogmatskom pogledu bili pristalice pravovernog učenja, formulisanog na Prvom vaseljenskom saboru 325. godine u Nikeji. Godine 362. Apolinarije Mladi je postao episkop Laodikeje. Ali, njegov temperament odvuкао ga je od nikejskog učenja. Smatrao je nemogućim da jedna jedina ličnost sadrži u sebi dve savršene prirode i sa druge strane da je bezgrešnost dar slobodne volje, a da se ne može spasti božanska priroda Hristova, ako se ne pomeša sa njegovom ljudskom. Pošto je bio rafinirani Helen, oslanjao se na platoničarsku trihotomiju i poricao Spasitelju, ako ne ljudsko telo sa senzibilnom dušom koja ga animira, ono bar razumno dušu, *voûç* ili *πνεῦμα*, jer je prema njemu, samo božanstvo u njoj. Takvo učenje vodilo je ka monofizitizmu (grčki *μόνος* = jedan i *φύσις* = priroda, shvatanje da se u Hristu ovaplotila samo jedna, božanska priroda). Sabor održan 362. godine u Aleksandriji je osudio novatora, izjavivši da Reč (*Λόγος*) nije uzela telo bez duše, odnosno telo lišeno osećanja i razuma. Tri rimska sabora održani 374, 376. i 380, kao i Drugi vaseljenski sabor u Carigradu (381), bacili su na Apolinarija anatemu. Apolinarije je 375. raskinuo sa crkvom, a sekta koju je osnovao i koja je prema njemu dobila ime, brojala je u IV veku veliki broj pristalica u Carigradu, a proširila se i na Siriju i Fenikiju. Sekta je

skom saboru 382. godine susreo se sa istaknutim episkopima toga vremena, Epifanom sa Salamine i Paulinom iz Antiohije, a u saborskim *Aktima* naveden je odmah iza pape Damasa. U Milanu je 390. godine održao jedan sabor protiv Jovinijana,¹⁰ na kome je potvrđena presuda koju su prethodne godine doneli episkopi Galije, o osudi njegovog učenja. Imao je puno uticaja na cara Valentinjana I, a posebno na Gracijana i Valentinjana II. Žestoko se bio sukobio sa majkom Valentinjana II, arijankom Justinom, kojoj je odbio da preda dve crkve namenjene arijancima. Prkosio je onima koji su mu pretili izgnanstvom i prebacivao je sudijama da su hteli da ga proteraju iz grada. Njegovi protivnici su čak pokušavali i da ga ubiju.¹¹ Putovao je 383. godine u Trir, da pred uzurpatorom Maksimom, Gracijanovim ubicom, brani interese mladog Valentinjana II, ali bez uspeha. Pokušao je 387. godine sa drugim demaršom, ali ni tada nije uspeo da zaustavi Maksima u pohodu na Italiju.

Posle smrti svoje majke Valentijan II je bio potpuno zadobijen za pravoslavlje. Sledio je u svemu Ambrozija, posebno suprotstavljajući se vraćanju kipa Pobeđe u zgradu rimskog Senata.¹² Zadavljen 392. godine, po

imala sopstvene crkve i episkope, većinom vrlo učene i elokventne ljude. Prihvatili su i sopstvene obrede. Prema svedočenju crkvenog istoričara Sozomena (*Historia ecclesiastica* VI,25, P.G. 67, col 1357), psalme su zamenjivali pesmama koje je bio sastavio Apolinarije, ali one nisu sačuvane. Neposredno posle Apolinarijeve smrti (pre 390. godine), sekta se podelila na dve stranke: opreznije ili umerenije, čiji je vođa bio Valentin, i druge, pod Timotijem, koji su istrajavali u učiteljevoj teoriji. Nasuprot razumnoj duši, umereni apolinaristi su odbijali Spasiocu osećajnu dušu, ψυχή. Drugi su išli dotle da su tvrdili da je čak Hristovo telo sišlo s neba; posle svega, ljudskost Spasioca se izgubila, potpuno apsorbovana božanstvom. Izvestan broj apolinarista se 416. godine vratio pod okrilje Crkve, dok su se ostali stopili sa monofizitima. Detaljnije videti članak P. Godet-a, *Appolinaire le Jeune et les Appolinaristes*, *Dictionnaire de Theologie Catholique* (u daljem tekstu DTC), tome I, Paris 1909, col. 1505–1507.

¹⁰ Jovinijan je jeretik s kraja IV veka, o čijem poreklu i počecima ne raspoložemo nikakvim podacima. U izvorima se sreće oko 385. godine. Poznato je da je bio monah, a zatim je počeo da zagovara isuviše lak i liberalan život monaha, zbog čega ga je papa osudio za jeres i svetogrđe. Detaljnije videti J. Forget, *Jovinien*, DTC, tome 8, Paris 1924, col. 1577–1580.

¹¹ *Epistola* 20, 21, PL 16, col. 994–1002; 1002–1018; *Vita S. Ambrosii a Paulino conscripta* n. 20, PL 14, col. 33, 34.

¹² Iako je hrišćanstvo uživalo slobodu veroispovesti od 313. godine i većina rimskih careva u IV bili hrišćani, imperatori su zadržali sve do 375. godine i pagansku titulu *Pontifex Maximus*, koja je označavala prvosveštenika državnog (paganskog) kulta. Pomenute godine car Gracijan ukida tu titulu. Isti car, koga je u mladosti vaspitavao retor Ausonije, a koji od 380. pada pod jak Ambrozijev uticaj, odlučuje da povede energičnu borbu protiv pagana. Između ostalih mera koje je preduzeo, naredio je 382. godine da se iz zgrade rimskog Senata iznese čuvena statua Pobeđe, koja je u Senatu stajala od Avgustova vremena i simbolisala

naređenju Gota Arbigasta, Valentinijan II je ostavio Teodosija I jedinim gospodarom u Carstvu, što je ovaj od 383. praktično i bio. Ambrozije je bio Teodosijev prijatelj, ali nije uvek ćutao i povlađivao caru. Uticao je 388. na cara da odluči da povuče edikt, koji je naređivao hrišćanima iz Kalinika u Mesopotamiji da ponovo sagrade sinagogu, koju su prethodno bili srušili.¹³ Posle pokolja, koji je izvršen po Teodosijevom naređenju u Solunu, da bi se osvetila smrt nekolicine carskih činovnika, Ambrozije se suprotstavio Teodosiju i zabranio mu da uđe u njegovu crkvu dok se ne pokaje.¹⁴

Kada je Teodosije 395. godine umro, Ambrozije mu je držao posmrtno slovo. Dve godine kasnije umro je i Ambrozije.¹⁵

Iz obimnog Ambrozijevog dela izabrali smo najkarakterističnije odlomke koji se odnose na njegova pravna i politička shvatanja.

II

1. O dužnostima službenika (*De officiis ministrorum*). Ovo Ambrozijevo delo, nastalo posle 386. godine, pisano je po uzoru na Ciceronove spise, posebno *De officiis*, i spada u Ambrozijeve etičke radove. U

slavnu rimsku prošlost. Senatori pagani su time bili šokirani i spremali su deputaciju koja je trebalo da moli Gracijana da odluku opozove. Ali, njihove hrišćanske kolege, koje su već tada bile u većini, odbile su da se solidarišu sa njima i posredstvom Ambrozija i pape Damasa, upoznali su cara sa svojom odlukom. Gracijan je odbio da primi deputaciju senatora-pagana. Naredne godine (25. avgusta 383) Gracijana su u Lionu u Galiji ubile pristalice uzurpatora Maksima. Pošto je njegov naslednik Valentinijan II imao tada svega 12 godina, paganska stranka, na čijem čelu su se nalazili bogataš i pisac Simah (Symmachus), gradonačelnik Rima (*praefectus urbi*), i pretorijanski prefekt Italije Vetije Agorije Pretekstat (Vettius Agorius Praetextatus), je pokušala da uspostavi svoj uticaj. U leto 384. godine, Simah je u ime delegacije senatora-pagana sastavio čuvenu peticiju u kojoj se tražilo vraćanje kipa Pobede u zgradu Senata. Sastavljena sažetom i elegantnim stilom, peticija koja je evocirala slavu i veličinu Rima, je ostavila snažan uticaj na cara i njegove savetnike, pred kojima je pročitana. I hrišćani i pagani među carevim savetnicima bili su spremni da popuste i daju povoljan odgovor. No tada je Ambrozije energično reagovao pišući caru i ubeđujući ga da ne treba da popusti, najavljujući mu snažnu opoziciju episkopa i navodeći da će car zateći prazne crkve ako uđe u njih. Valentinijan II je pred takvom pretnjom odlučio da ne menja Gracijanovu odluku. Paganska stranka je time doživela potpuni slom.

¹³ *Epistola* 12, PL 16, col. 1101–1121.

¹⁴ *Epistola* 51, PL 16, col. 1160, 1164. O ovom događaju biće više reči u daljem toku izlaganja.

¹⁵ O životu i delu Ambrozija iz Milana postoji ogromna literatura. Upućujem na nekoliko najvažnijih radova: A. Largent, *Ambroise (Saint), DTC*, tome 1, Paris 1909, col. 942–951; P. de Labriolle, *Ambroise (Saint), Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique* (u daljem tekstu DHGE), tome 2, Paris 1914, col. 1091–1108; J. R. Palanque, *St. Ambroise et l'Empire Romain*, Paris 1933; F. H. Dudden, *The Life and Times of St. Ambrose*, Oxford 1935.

njemu se izlažu dužnosti hrišćana. Odlomak koji sledi je Ambrozijevo shvatanje pravde, inspirisano stoičkom etikom, koja do njega stiže Ciceronovim posredstvom.

I, 28,130–132, PL 16, col. 61 sq:

Pravda je deo društvenosti ljudske rase i zajednice. Jer suština društva ima dva elementa, pravdu i milosrđe; poslednje može biti nazvano i velikodušnost i ljubaznost. Čini mi se da je pravda uzvišenija, velikodušnost privlačnija; prvo zahteva strogo suđenje, drugo dobrotu.¹⁶ Ali, mi isključujemo ono što filosofi smatraju da je prva funkcija (munus) pravde. Jer, oni smatraju da je osnovni smisao pravde da se niko ne uvredi, osim ako je prvi izazvan nečim pogrešnim, a to je osuđeno autoritetom Jevanđelja,¹⁷ jer Sveto pismo traži od nas da posedujemo duh Sina Čovekovog koji je došao da pokloni milost (gratia), a ne da donese uvredu.

2. Šestodnev (Hexaemeron). Spis je nastao posle 388. godine i vrlo je interesantan za Ambrozijeva politička shvatanja. Za razliku od većine tadašnjih crkvenih pisaca, milanski episkop nije ubedeni monarhista. On, doduše, ne osuđuje izričito takav oblik vladavine, ali se iz njegovih spisa može zaključiti da pokazuje više simpatija prema rimskoj republici i žali za propašću demokratije. Pritom je sklon da idealizuje prvobitno, za njega demokratsko, društvo. Ako princeps već mora da postoji treba da raspolaže velikim kvalitetima. Dva odlomka iz ovog spisa ilustruju takva Ambrozijeva shvatanja.

V, 15,25, PL 14, col 228:

Od samih početaka, ljudi su primili politički život od prirode i živeli prema primeru ptica; da bi delili posao i dostojanstva u zajednici, sve su delili i uzimali redom, deleći vlast i podčinjavajući se međusobno tako da nikom nisu bile sprečene počasti i niko nije izbegavao rad. To je bilo idealno stanje stvari u kome niko nije bio korumpiran trajnim držanjem vlasti, niko nije bio slomljen beskrajnim robovanjem, a unapređenja su dobijali svi u određeno vreme, bez razlike prema prirodi posla... Niko se nije usuđivao da satre svog suseda radom, plašeći se da će i on morati da

¹⁶ *Iustitia igitur ad societatem generis humani, et ad communitatem referetur. Societatis enim ratio dividitur in duas partes, iustitiam et beneficentiam, quam eandem liberalitatem et benignitatem vocant; iustitia mihi excelsior videtur, liberalitas gratior; illa censuram tenet, ista benitatem.*

¹⁷ *Luca IX, 56: ó υιός του ανθρώπου ούκ ἦλθε ψυχάς ανθρώπων ἀπολέσαι, ἀλλά σῶσαι (Jer sin čovečij nije došao da pogubi duše čovečije nego da sačuva).* Srpski tekst naveden je u prevodu Vuka Karadžića.

podnese isto pod njim [susedom], kada ga ovaj bude nasledio; u očekivanju dostojanstava, niko nije očekivao rad tako teškim, da bi ga se oslobodio... Teret rada ubija osećanje, a večito držanje vlasti rađa oholost.¹⁸ Gde ćeš naći čoveka koji se spontano odriče svoje vlasti (qui sponte deponat imperium) i napušta insignia¹⁹ vladavine da bi svojom slobodnom voljom postao poslednji, pošto je bio prvi.

V, 21, 67–68, PL 14, col. 234:

Koliko su samo uzvišenije pčele, koje jedine među živim bićima poseduju sve zajednički, žive u istoj košnici, zatvorene između istih zidova, rade za sve, skupljaju hranu i planiraju za sve, raspoložu svim stvarima i zajednički ih koriste, zajednički lete... One određuju sopstvenog kralja (ipse sibi regem ordinant),²⁰ stvaraju sopstvenu zajednicu, i iako podčinjene kralju, ostaju slobodne... jer vole predmet sopstvenog izbora i čitav roj ga poštuje. Ipak, kralj nije izvučen kockom... niti je izvikan uzvicima rulje nezalica, koja ne može da vidi zasluge vrline ili interes opšteg dobra... Nije on dobio svoj kraljevski presto ni po pravu nasleđa ni prenošenja (privilegio successionis et generis regalibus thronis insidet), pošto on ne zna ništa o javnim poslovima i oskudeva neophodnim znanjem i oprežnošću... Priroda je pribavila kralju pčela sopstvene znake raspoznavanja, označivši ga obimom tela i svojom pojavom; i šta više obdarila ga je plemenitim karakterom. Iako je naoružan žaokom, on je ne upotrebljava nikad da bi kaznio, jer priroda ima svoje nepisane zakone usađene u srcu; najplemenitiji su oni koji raspoložu najvećom moći (sunt enim leges naturae non scriptae litteris, sed impressae moribus; ut leniores sint ad puniendum, qui maxima potestate potiuntur).

3. Posmrtni govori Valentinijanu II i Teodosiju I (*De obitu Valentianiani consolatio, De obitu Theodosii*). Dva posmrtna govora koja je Ambrozije izrekao nakon smrti careva Valentinijana II (392) i Teodosija I (395), otkrivaju potpuno različite ideje. Oni sadrže opis idealnog monarha dat sasvim u helenističkom duhu, pomešan sa principima hrišćanskog carstva i u skladu sa najboljim tradicijama rimskog besedništva. Uprkos svojoj mladosti Valentinijan II je nazvan „roditelj naroda“ (*parens publi-*

¹⁸ Idealizovanje stare rimske prošlosti bilo je vrlo prisutno kod rimskih pisaca. Cf. Salustijev uvod u *Katilininu zaveru* (*De coniuratione Catilinae* 1–10).

¹⁹ *Insignia* znači oznaka, obeležje. Svaka funkcija u Rimskom carstvu imala je svoje oznake.

²⁰ U to vreme ljudi nisu znali za maticu.

cus).²¹ Carska vrlina (*virtus imperatoris*) je iskazana u hrišćanskom duhu, ali Ambrozije zna šta rimski helenisti zahtevaju od svojih careva: *pietas* (pobožnost), *humanitas* (čovečnost), *abstinentia* (uzdržanost), *sapientia* (mudrost), *fortitudo* (hrabrost, čvrstina), *fides* (vera), *iustitia* (pravda). Prilikom poredenja, ličnosti iz Starog zaveta zamenjuju paganske heroje, a citati iz Svetog pisma zamenjuju antičke klasike. U posmrtnom govoru Teodosiju, on dodaje apoteozi mrtvom caru i ranije umrle članove njegove porodice, što je transformisano pagansko verovanje o carskom božanskom domu (*diva domus*). Ukratko, dva govora predstavljaju hrišćanske varijante carskih apoteoza.

De obitu Valentiniani consolatio 3, PL 16, col. 1439:

*Čini mi se da te vidim kako zračiš i da te čujem kako govoriš: 'Srećan sam oče. Zemaljska noć je nestala, a nebeski dan je tu.'*²² *Sveta dušo, ti sada sa visine gledaš na nas u dubini. Napustio si tamu ovog sveta i sijaš kao mesec i sunce. Zaista, kao mesec, jer si zasjao jedanput senkom svoga tela i osvetlio tamu zemlje, u šta te je pretvorilo Sunce Pravde, da zračiš svetlost dana. Tako mi se čini da te vidim kako napuštaš telo, pomerajući tamu noći, izlazeći veselo kao sunce, dišući blizu Boga i polećući kao orao koji napušta sve što je bilo zemaljsko.*

De obitu Theodosii 32, 39, 40, 52, PL, cols. 1458, 1461, 1462, 1466:

Pošto je Teodosije voleo Boga, svoga Gospoda, zaslužio je da se pridruži zajednici svetaca... on korača u njihovoj svetlosti i slavi u njihovom društvu. Tamo on grli Gracijana koji, pošto je našao osvetnika,²³ ne žali više svoje rane... On zna da sada vlada i živi u Carstvu Gospoda Isusa Hrista i da gleda na Njegov hram. Sada je stvarno car i sreće svoga sina Gracijana i Pulheriju,²⁴ najslade blago koje je izgubio ranije, dok im

²¹ *De obitu Valentiniani* 3, PL 16, col. 1418.

²² *Rom.* 13,12: ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. U prevodu Vuka Karadžića ovaj odlomak iz *Poslanice Rimljanima* glasi: *Noć prođe a dan se približi.*

²³ Teodosije je savladao uzurpatora Maksima, koji je ubio Gracijana.

²⁴ Gracijan je sin Valentinijana I, a ne Teodosija I. Rođen je 359. godine, a od 367, zajedno sa svojim ocem nosi titulu Avgusta. Od 375, pa sve do pogibije 383, praktično vlada Zapadnim rimskim carstvom, mada je vojska, nakon smrti Valentinijana I (375), proglasila za Avgusta i Gracijanovog maloletnog polubrata, koji je postao Valentinijan II (rođen je u drugom braku Valentinijana I sa Justinom). Posle pogibije Istočnog cara Valensa (Gracijanovog strica, Valentinijanovog brata) u bici kod Hadrijanopolja (378; Hadrijanopolj je današnje Jedrene u Turskoj), Gracijan je januara 379. proglasio za Avgusta Istočnog carstva sposobnog vojskovođu Teodosija. Ambrozije verovatno naziva Gracijana Teodosijevim sinom, jer je Teodosije bio od njega 13 godina stariji (rođen 346). Pored to-

se Flacila,²⁵ ta duša tako odana Bogu, i pozdravljajući svoga oca [Teodosijevog] koji im se sada pridružuje, oseća se tako blizak Konstantinu... Oni će koračati na otvorenom, pre svih Gracijan i Teodosije, ne pod zaštitom vojničkog oružja, već njihovih sopstvenih zasluga. Oni nisu obučeni u purpur, već u haljine slave... oni su izabrali boravak, mnogo puta bolji od ovog koga su imali ovde.

4. Objasnjenje Psalma 118 (*In Psalmum 118 expositio*). Ovaj spis, nastao posle 387. godine govori o caru koji nije podčinjen zakonima i približava se helenističkom shvatanju o „oduhovljenom zakonu“ (νόμος ἐμψυχος, *lex animata*),²⁶ što se kod zapadnih hrišćanskih pisaca uglavnom ne sreće. Ambrozije razvija svoju misao komentarišući reči iz psalma: „Tebe su samo moji gresi bili uvredili“.²⁷

Sermo XVI, 32, PL 15, col. 1435:

Pravični ne mogu da poreknu to, jer niko nije bezgrešan; ne može ni car, jer iako su zakoni u njegovoj vlasti i može nekažnjivo da ih prekrši, on još uvek ostaje podčinjen Bogu (non potest hoc iustus negare; quia nemo sine peccato: non potest rex, quia et si leges in potestate habet, ut unpune delinquat; Deo tamen subditus est).

5. Odbrana proroka Davida (*Apologia prophetae David*). Ovaj spis je nastao između 383. i 386–387. godine i u njemu Ambrozije izlaže, govoreći o biblijskom kralju Davidu, sličnu ideju kao i u prethodno navedenom tekstu.

Apol. proph. Dav. 51, PL 14, col. 871:

On [David] je bio nesumnjivo kralj, koji nije zavisio ni od jednog zakona, jer kraljevi su slobodni od odgovornosti za prekršaje. Oni nisu podvrgnuti kažnjavanju pod bilo kakvim zakonima, pošto ih štiti vlast

ga i jedan i drugi su pristalice nikejskog učenja, pa i otuda simbolična roditeljska veza. Pulherija je zaista Teodosijeva kći.

²⁵ Flacila je prva Teodosijeva žena, umrla 385. godine, majka budućih careva Arkadija i Honorija.

²⁶ Helenističko shvatanje koje smatra cara božjim poslanikom na zemlji, osobom koja je iznad zakona; šta više, car je „živi“ ili „oduhovljeni zakon“ (u grčkim tekstovima νόμος ἐμψυχος, u latinskim *lex animata*) koji ublažava i ispravlja strogost i greške pisanih zakona. Detaljnije videti A. Steinwenter, Νόμος ἐμψυχος, *zur Geschichte einer politischen Theorie, Anzeiger der Akademie der Wissenschaft in Wien, philos. histor. kl.* LXXXIII, 1946, pp. 250–268 i S. Šarkić, *Prodor helenističkog shvatanja o carskoj vlasti u rimsku državu perioda dominata, Arhiv za pravne i društvene nauke* 1–2 (1983), str. 133–142..

²⁷ Ps. 50, 6: σοὶ μόνῳ ἤμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα.

carstva (imperii potestate). Odatle, pošto ne polaže računa čoveku, nije ni zgrešio protiv čoveka.

6. Pripovedanje o Psalmu 40 (*Enarratio in Psalmum 40*). U ovom spisu, nastalom posle 394. godine, srećemo ponovo ideju o monarhu koji nije vezan ljudskim zakonima, već odgovara direktno Bogu:

En. in Ps. 40, PL 14, col. 1125:

Iako kao car nije bio vezan ljudskim zakonima, znao je da ništa manje ne mora da odgovara Bogu za svoje grehe.

7. Pripovedanje o Psalmu 45 (*Enarratio in Psalmum 45*). U delu, nastalom posle 388, nailazimo na prihvatanje ideje prvog hrišćanskog istoričara Eusebija iz Cezareje o podudarnosti Rimskog i Hrišćanskog carstva.

En. in Ps. 45, 21, PL 14, col. 1142 sq:

Zaista, pre nego što je Rimsko carstvo imalo vremena da se raširi, nisu samo vladari svih gradova ratovali jedni protiv drugih, već su i Rimljani često zapadali u građanski rat... Tako se dogodilo da je Rimsko carstvo, iznureno građanskim sukobima, palo u ruke Julija Avgusta, kada je i unutrašnje ratovanje prestalo. Zbog toga su apostoli mogli biti poslani širom sveta, po naredbi Gospoda Isusa: 'Idite i učite sve narode'²⁸ Njima su bila širom otvorena čak i carstva zatvorena varvarskim tesnacima, kao Indija Tomi, a Persija Matiji. U isto vreme, dok su se oni širili po celoj zemlji, vlast Rimskog carstva je došla pod staranje Crkve, a nesložna mišljenja i neprijateljski narodi su se skrasili u miru. Živeći u svetskom Carstvu, svi ljudi su naučili da priznaju rečima vere, vlast jedinog, sve-mogućeg Boga.

8. O veri (*De fide*). Prve dve knjige spisa *O veri* nastale su 378. godine na Gracijanovu molbu, a druge dve, znatno produbljenije, 380. godine. Smisao dela je odbrana pravoverja i obračun sa arijancima. U vreme kada je Ambrozije pisao svoj dogmatski traktat, na Istoku su se zbivali izuzetno važni događaji za dalju sudbinu Rimskog carstva. Pritisnuti Hunima, Zapadni Goti (Vizigoti) prelaze 376. godine Dunav i po odobrenju Istočnorimskog cara Valensa, nastanjuju se u Trakiji.²⁹ Ali, zbog zloupotre-

²⁸ Matt. 28,19: πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη.

²⁹ Trakija je uglavnom današnja Bugarska. Dolazak Vizigota u Trakiju smatra se danas početkom Velike seobe naroda.

ba rimskih činovnika, Goti se dižu na ustanak i pobeđuju 9. avgusta 378. rimsku vojsku pod komandom cara Valensa u bici kod Hadrijanopolja (današnji Jedrene u Turskoj). Sam car je poginuo u bici, a u Carstvu je nastala do tada neviđena panika. Te događaje Ambrozije komentariše kao božju kaznu, zbog arijanstva cara Valensa. U Gotima, koje je njihov prvi episkop Ulfila pokrstio u arijanstvo, Ambrozije vidi biblijskog kneza Goga, o kome je reč u *Knjizi proroka Jeze kijela*. Spas se očekuje od zapadne vojske, jer je njen zapovednik, car Gracijan, pristalica nikejskog učenja.

De fide II, 16, 136–143, PL 16, col. 587:

Ne mogu da te zadržim, o care [upućeno je Gracijanu], sada kada spremaš rat i pobeđu nad varvarima. Stupaj snažno, štice n štitom vere i naoružan mačem duha (progrede plane scuto fidei septus, et gladium spiritus habens); idi smelo prema pobeđi obećanoj u proteklim danima od božanskih predskazanja proroka. Jer već od starina Jeze kijel je predskazao o našem uništenju i ratovima sa Gotima...³⁰ Gog je niko drugi nego Goti, koje vidimo kako jedre snažno i nad kojima je pobeđa obećana u Gospodovim rečima...

Mi imamo podršku katoličke vere koja je u tebi. Jer, očigledno je, iz prošlih iskustava, da smo dali povoda za božansko zgražanje:³¹ odanost Rimskom carstvu se lomila, kadgod je odanost bogu propadala... Ali, o svemogućić Bože, dovoljno, i više nego dovoljno, okajavamo našim sopstvenim ruševinama i progonstvom za smrti ispovednika, progonstva naših sveštenika i za nezahvalnost za tolika bezboštva.³² Dovoljno je jasno bilo stavljeno do znanja da ne mogu biti bezbedni oni koji se odriču vere. Okreni se, o Gospode, i podigni zastavu tvoje vere.

Ovog puta neće bojni orlovi i let ptica³³ voditi vojsku, već tvoje ime, o Gospode Isuse, i obožavanje tebe. Nije ovo neka neverna zemlja, već Italija, koja je uvek imala jake ispovednike... Ovog puta ne nalazimo u caru slab um, već čvrstu veru. Sada jasno pokaži Tvoje veličanstvo, nama, koji verujemo da si ti pravi Gospodar i zapovednik nebeske vojske (celestis militiae ducem), da si ti stvarna snaga i mudrost, ne trenutna ili

³⁰ Esek. 38, 14 sq.

³¹ Aluzija na arijanstvo Konstancija II i Valensa.

³² Aluzija na progone pravoslavnih pod Konstancijem II i Valensom.

³³ Orao je bio rimski simbol, koga je vojska koristila. Steg sa orlom nošen je na čelu trupa. Prema letu ptica, kolegija rimskih paganskih sveštenika, augura, određivala je povoljna ili nepovoljna znamenja za otpočinjanje različitih delatnosti. Nikakav javni posao (uključujući u najstarijoj istoriji i izbor rex-a) nije mogao biti započet bez dozvole augura, te je stoga u evropskim jezicima nastao glagol *inaugurisasi* (latinski *inauguro*) u značenju otpočeti, ustanoviti.

stvorena, već večna, kao što je napisano: 'Hrist, snaga božja, Hrist, mudrost božja',³⁴ i da on [Gracijan] kažem, može da bude pomognut Tvojim veličanstvom i da zasluži pobjedu tvoje vere.

9. Sukobi sa carskom vlašću. Ambrozije iz Milana se u dva navrata energično suprotstavio carskoj vlasti i njenoj nameri da arbitrira u crkvenim pitanjima i izdaje naređenja Crkvi.³⁵ Prvi sukob bio je sa Valentinijanom II, odnosno njegovom majkom Justinom, a drugi sa Teodosijem I.

a) Sukob sa Valentinijanom II

Nakon Gracijanove smrti (25. avgusta 383), maloletni Valentinijan II je vladao na Zapadu pod tutorstvom svoje majke Justine, koja je štitila i pomagala arijance, pa samim tim bila u neprijateljskim odnosima sa milanskim episkopom Ambrozijem. Na njen podsticaj, car je početkom 385. godine pozvao Ambrozija u dvor i naredio mu da preda Porcijansku baziliku arijancima. Ambrozije je, sa puno poštovanja prema carskoj vlasti, kategorički to odbio. Iz straha od pobune u gradu, dvor nije preduzeo ništa protiv Ambrozija. Ali, nekoliko nedelja kasnije, uoči Uskrsa, car je ponovio zahtev. Ovog puta se nije radilo o pomenutoj crkvi, koja se nalazila izvan gradskih zidina, već o bazilici u samom srcu grada. Ambrozije nije hteo da popusti ni pred najžešćim pretnjama carevih ljudi. O tom događaju ostavio nam je svedočanstvo u svojim pismima.

³⁴ *I Cor.* I, 24: Χρισθὸν Θεοῦ δύνανται καὶ Θεοῦ σοφίαν.

³⁵ Ambrozije živi u vreme kada su hrišćansku crkvu potresale žestoke hristološke raspre, koje su dovele do stvaranja mnogobrojnih sekti i rasepa (šizmi). Mržnja i netrpeljivost među zavadenim verskim strankama bila je tolika da ni krvoprolića nisu bila isključena. Da bi se suzbila protivnička stranka pribegavalo se svim sredstvima, pa sasvim razumljivo i carskoj arbitraži. Tako se za careve stvorila mogućnost da se mešaju u crkvena pitanja. Tu priliku iskoristio je Konstantin, prvi rimski car-hrišćanin, kada je u toku zasedanja Prvog vaseljenskog sabora hrišćanske crkve (325. u Nikeji), arbitriraio u sporu koga je izazvalo učenje aleksandrijskog prezvitera Arija. Konstantinova arbitraža poslužila je kao presedan, pa su i potonji carevi smatrali da imaju pravo da se mešaju u crkvena pitanja. Ali, nakon proglašavanja hrišćanstva za državnu veru u Carstvu (380), istaknuti hrišćanski episkopi sve se više suprotstavljaju carskim (svetovnim) intervencijama u crkvenim pitanjima naglašavajući da postoje dve strogo odvojene vlasti: monarhijska ili svetovna, koja se u latinskim izvorima naziva *imperium*, a u grčkim βασιλεία i vlast legalizovane crkvene organizacije, koja se u latinskim tekstovima naziva *sacerdotium*, a u grčkim ἱερωσύνη. Detaljnije o tome videti S. Šarkić, *Pravne i političke ideje u Istočnom rimskom carstvu, od početka Konstantinove do kraja Justinijanove vladavine*, Beograd 1984, str. 137 sq.

Epistola XX, 8, PL 16, col. 996 sq:

Kada bi mi [car] tražio ono što je moje, zemlje, novac, ja mu ništa ne bih odbio, iako su sva moja dobra namenjena siromašnima. Ali, božanske stvari nisu uopšte u zavisnosti od cara (verum ea quae sunt divina, imperatore potestati non esse subiecta). Ako vam je potrebna moja imovina, uzmite je. Ako je to moja ličnost, evo je. Hoćete li da me bacite u gvožđe, da me pogubite? Prihvatam sve sa radošću...

Ibid. 19, col. 999:

Na kraju izdato je naređenje: predati baziliku. Odgovaram: niti je meni dozvoljeno, o care, da predam baziliku, niti je tebi dozvoljeno da je uzmeš. Ako nemaš pravo da nasilno uzmeš kuću od privatnog lica, zar misliš da možeš da prisvojiš božiju kuću? Mi smo rekli da car može sve da učini i da svet pripada njemu. Odgovaram: ne preopterećuj se care i ne misli da imaš carska prava nad stvarima koje su božanske; ne uzdiži samog sebe; podčini se Bogu, ako želiš da vladaš mnogo godina. Napisano je: dajte Bogu božije, a caru carevo. Palate pripadaju caru, crkve njenim sveštenicima. Ti se brineš o javnim građevinama, ne o duhovnim.

Ambrozije je ostao zatvoren u svojoj crvi ne prestajući da bodri vernike i ne vodeći računa o caričinom gnevu. Pošto je vojska već počela da pokazuje svoje simpatije prema pravoslavlju, dvor je bio prinuđen da popusti i opozove naređenje.

Naredne godine (386) Justina je nastojala da se osveti Ambroziju. Protiv njega je podsticala izvesnog Merkurina, pretendenta na episkopsku stolicu Milana, koji je uzeo ime Auksencije, prema Ambrozijevom arijanskom prethodniku. Na podsticaj svoje majke, Valentinijan II je 23. januara iste godine proglasio jedan zakon, koji je dozvoljavao arijancima, ili tačnije pristalicama formule iz Riminija,³⁶ da stupe u crkvenu zajednicu.³⁷ Ambro-

³⁶ Misli se na crkveni sabor održan 359. godine u italijanskom gradu Riminiju. Sabor je sazvan na inicijativu cara Konstancija II, vatrenog arijanca. Odluke ovog sabora, kao i prethodnog, održanog u Simijumu 357, primoravale su vernike da prihvate arijanstvo kao zvaničnu veru.

³⁷ C. Th. XVI, 1,4: Imppp. Valentinianus, Theodosius et Arcadius aaa. ad Eusignium praefectum praetorio. Damus copiam colligendi his, qui secundum ea sentiunt, quae temporibus divae memoriae Constanti sacerdotibus convocatis ex omni orbe romano expositaque fide ab his ipsis, qui dissentire noscuntur, Ariminensi concilio, Constantinopolitano etiam confirmata in aeternum mansura decreta sunt. Conveniendi etiam quibus iussimus patescat arbitrium, scituris his, qui sibi tantum existimant colligendi copiam contributam, quod, si turbulentum quippiam contra nostrae tranquillitatis praeceptum faciendum esse temptaverint, ut seditionis auctores pacisque turbatae ecclesiae, etiam maiestatis capite ac sanguine sint supplicia luituri, manente nihilo minus eos supplicio, qui contra hanc dispositionem nostram obreptive aut clanculo supplicare temptaverint. Dat. x kal. feb. Mediolano Honorio nob. p. et Evodio cons. (386, ian. 23).

ziju je ponovo naredio da preda crkvu arijancima. Milanski episkop nije rekao ni reč, već se samo zadovoljio da potpuno ignoriše naredenje. Zbunjen, dvor mu je predložio da se naznače arbitri među svetovnim licima, koji bi se sastali u konzistoriji (carskom savetu)³⁸ i zajedno s Auksencijem raspravili stvar. Ambrozije je ponovo odbio, primetivši da ne priliči laicima da raspravljaju i odlučuju o pitanjima vere.

Epistola XXI, 4,36, PL 16, cols. 1003, 1018:

Da li si ikada čuo milostivi care, da u pitanjima vere svetovnjak ima prednost u suđenju nad episkopom? ... Izvesno je, da ako ispitamo čitav niz božanskih spisa ili antičku tradiciju, niko neće poreći da su u pitanjima vere – kažem ponovo u pitanjima vere – episkopi imali prednost u suđenju nad carevima, a ne obratno... Ima li veće počasti za cara nego da ga nazivaju sinom Crkve? A kada ga tako nazivaju, izuzet je od greha, a uključen u milost. Jer car je unutar Crkve, a ne izvan Crkve (imperator enim intra Ecclesiam, non supra Ecclesiam est). Dobar car ne prezire pomoć Crkve, on je traži. Ja to kažem sa smernošću, ali isto tako objavljujem sa čvrstinom.

Ovoga puta dvor se odlučio da reaguje silom. Vojska je opkolila Porcijansku crkvu u koju se bio zatvorio Ambrozije sa velikim brojem vernika, čiji je entuzijazam neprekidno raspaljivao. Situacija je bila napesta, pretilo je krvoproliće. Tada je jedan iznenadni događaj rešio stvar. U gradu su pronađene relikvije dvojice hrišćanskih mučenika, što je izazvalo veliko oduševljenje među stanovništvom Milana. Taj događaj poslužio je carskoj vladi kao izgovor da se časno izvuče iz celog slučaja. Vojska je povučena, naredenje opozvano, a moralna pobeda koju je odneo Ambrozije podigla mu je jako ugled u hrišćanskom svetu.

b) Sukob sa Teodosijem I

U Solunu, koji je bio sedište upravnika provincije (*praeses*) Makedonije i jedan od najvažnijih trgovačkih gradova Carstva, izbila je 390. godine, pod dosta naivnim okolnostima, pobuna protiv Teodosija I. Tom prilikom ubijeno je više carskih dostojanstvenika. Kada su vesti o događaju stigle do cara, Teodosije se nalazio u Milanu. U afektu i loše savetovan od svoje okoline, naredio je da se pobunjenici surovo kazne. Oko sedam hiljada ljudi je bilo okupljeno u solunskom cirkusu, pod izgovorom da će se davati neka predstava, kada su Teodosijevi vojnici ušli i pobili

³⁸ Naziv carskog saveta (*sacrum consistorium*, *sveta konzistorija*) potiče od glagola *consistere* = stajati, jer su okupljeni savetnici morali da stoje u prisustvu cara.

ih. Pre izvršenja kazne, Teodosije se izgleda bio pokajao i opozvao naređenje, ali je opoziv stigao isuviše kasno u Solun.

Kada je vest o solunskom pokolju stigla u Milano, Ambrozije je odlučio da reaguje. Uputio je pismo Teodosiju, koji se u tom trenutku nalazio izvan Milana, zahtevajući carevo pokajanje.

Epistola XL, 1, PL. 16, col. 1109:

Zar se ne stidiš, o care, što si učinio ono što je učinio i David, kralj-prorok, predak Hristov po krvi? ...Nemoj da nosiš tu ljagu care; treba da ti se kaže: učinio si to [nedelo] zbog koga je prorok grdio Davida.³⁹ Ako saslušаш to ozbiljno i kažeš: 'Ogrešio sam se prema Gospodu'... tada će ti takođe biti rečeno: 'Pošto si se pokajao, gospod ti oprašta greh i nećeš umreti.'⁴⁰

Izgleda da se Teodosije zbog celog događaja pokajao, ali je veliko pitanje da li je tačna priča koju navode crkveni istoričari, da je car prilikom povratka u Milano, krenuo u crkvu da se pokaje i da mu je Ambrozije zabranio ulaz, zatvorivši mu crkveni portal pred nosom.⁴¹ Bilo kako bilo, milanski episkop i car su se kasnije izmirili i Ambrozije je održao veličanstveni posmrtni govor Teodosiju I.⁴²

³⁹ Prema biblijskoj priči (*II Sam.* 11–12), kralj David, koji je inače u svom haremu imao puno žena, je poželeo suprugu svoga vojskovođe Urija. Da bi ostvario svoju želju, poslao je Uriju u rat, i to na onaj deo ratišta gde se vodio najljući boj, kako bi vojskovođa poginuo. Nakon Urijine pogibije David se oženio njegovom udovicom, koja mu je rodila dva sina. Ali, kako taj događaj nije bio Gospodu po volji, poslao je Davidu proroka Natana, koji je kralju ispričao priču o bogatašu, koji je imao bezbroj jaganjaca, i siromahu koji je imao samo jedno jagnje i sve svoje delio sa njim. Tada je bogataš, kome je bio došao gost, oduzeo siromahu jedino jagnje, da bi počastio svog gosta a da pritom ne pokvari svoje stado. Saslušavši priču, David se razgnevio i izjavio da takav čovek zaslužuje smrtnu kaznu. Natan mu je onda otkrio da je tom pričom upravo na njega ciljao.

⁴⁰ *II Sam.* 12, 13: καὶ Κύριος παρεβίβασε τὸ ἀμάρτημά σου οὐ μὴ ἀποθάνῃς. U prevodu Đure Daničića taj odlomak izgleda ovako: *i Gospod je pronio grijeh tvoj; nećeš umrijeti*. Kao što se vidi Ambrozije malo slobodnije navodi odlomak iz *Druge knjige Samuilove*.

⁴¹ Anegdota, koja je inače postala jedna od najpoznatijih priča iz crkvene istorije, navode Rufin, *Historia Ecclesiastica* II, 18, PL 11, col. 526, pisana između 402–403; Aurelije Avgustin, *De civitate dei* V, 26, pisano između 413–426; Paulin, *Vita S. Ambrosii* 24, nastalo oko 422; Sozomen, *Historia ecclesiastica* VIII, 25, PG 67, col. 1493, nastala između 443–450; Teodorit, *Historia Ecclesiastica* V, 17, PG 82, col. 1232, pisana oko 450. godine. Teodorit je, najverovatnije, znatno uticao na kasnije tradicije. I u literaturi je to pitanje dosta raspravljano i kritikovano. Detaljnije o tome videti F.H. Dudden, *The Life and Times of St. Ambrose*, Oxford 1935, vol. 2, pp. 381–382.

⁴² Odlomke tog govora naveli smo napred.

*Srdan Šarkić, Ph.D., Full Professor
Novi Sad School of Law*

Legal and Political Ideas of Ambrose from Milan

Abstract

Saint Ambrose (c. between 340 – 4 April 397) was a bishop of Milan who became one of the most influential ecclesiastical figures of the fourth century. He is counted as one of the four doctors of the Church.

Ambrose was born into a Roman Christian family and was raised in Trier. He was the son of a praetorian prefect of Gaul. His mother was woman of intellect and piety. After the early death of his father, Ambrose followed his father's career. He was educated in Rome, studying literature, law and rhetoric. Praetor Probus first gave him a place in the council and then in about 372 made him consular prefect or „Governor“ of Liguria and Emilia, with headquarters at Milan. Ambrose was the Governor of *Aemilia-Liguria* in northern Italy until 374 when he became the Bishop of Milan. He was a very popular political figure, and since he was the Governor in the effective capital in the Roman West, he was recognizable figure in the court of the Emperor.

Ambrose ranks with Augustine, Jerome and Gregory the Great, as one of the Latin Doctors of the Church. He succeeded as a theologian despite his juridical training and his comparatively late handling of Biblical and doctrinal subjects. His spiritual successor, Augustine, whose conversion was helped by Ambrose's sermons, owes more to him than to any writer except Paul.

Ambrose's intense episcopal consciousness furthered the growing doctrine of the Church and its sacerdotal ministry, while the prevalent asceticism of the day, continuing the Stoic and Ciceronian training of his youth, enabled him to promulgate a lofty standard of Christian ethics.

Although the works of Ambrose from Milan (*On Faith, On the Offices of Ministers, Funeral Orations to Theodosius and Valentinianus, Explanation of the Psalms, Hexameron – Six Days of Creation, On Paradise, On the Holy Ghost*, and many others), are basically of theological subjects, he also writes about monarchy not considering it always as the best form of government. His ideal was the old Roman Republic and some kind of rule of law.

Key words: Ambrose from Milan, Theodosius, Valentinianus, Gratianus, Church, law, emperor, monarchy, religion, pagans.